

*Вікторія Сергіївна Корнієнко,
аспірант відділу теорії держави і права
Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України*

ПРАВОВА ЕКСПЕРТИЗА ЯК ЗАСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ

Постановка проблеми. У період реалізації євроінтеграційних спрямувань, який супроводжується становленням таких демократичних інститутів, як правова держава та громадянське суспільство, а також динамічним розвитком суспільних відносин в Україні, забезпечення прав людини залишається найголовнішим завданням держави. Тому для уникнення проблем суспільно-політичного та соціально-економічного характеру, які суттєво гальмують вказані процеси, потрібно приділяти особливу увагу якості нормативно-правових актів ще на стадії нормопроєктування. Так, для всебічного визначення поняття «якості» вказаних проєктів необхідно визначити місце правової експертизи нормативно-правових актів на стадії нормопроєктування з урахуванням досягнень сучасної теоретико-правової думки.

Мета статті. Метою вказаного дослідження є розкриття поняття правової експертизи як засобу забезпечення якості законодавства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Наразі питання якості законодавства, правової експертизи та нормопроєктної діяльності досліджували такі вчені, як: Л. Андрусів, Ю. Бірченко, О. Богачова, С. Дудар, В. Косович, Л. Легін, А. Мельник, О. Мінкова, Н. Пархоменко, Ю. Перерва, Г. Рибікова, В. Риндюк, І. Сурай, Н. Караченцева, В. Тернавська, І. Янишина та ін.

Основні результати дослідження. Поширеною у юридичній літературі є позиція вчених, які зазначають, що в умовах кардинальних політичних, економічних і соціальних зрушень, які відбуваються в суспільному житті України, одним із головних напрямів діяльності українського парламенту є забезпечення високої якості законів [17, с. 54].

Погоджуємося з позицією вчених, які підкреслюють, що декларування України як правової держави має на увазі, насамперед, роботу з удосконалення всієї правової системи країни, в основі якої повинно бути якісне й ефективне законодавство [10, с. 197].

Це підтверджують і інші науковці, які наголошують, що перед юристами (теоретиками та практиками) постає складне завдання по наближенню не лише законодавства України, а й практики його застосування до стандартів ЄС, що полягає у якісній зміні вітчизняної правової системи [8, с. 23].

Окремі вчені також зазначають, що поширеним підходом до поняття ефективності законодавства є певне уявлення про його дієвість, результативність, здатність забезпечити досягнення відповідної соціальної мети (цілі) [6, с. 9-10].

Однак, важливим є те, що національна правова система характеризується активним прийняттям нормативно-правових актів різної юридичної сили, хоча науковці вже більше ніж десять років говорять про те, що кількістю нормативно-правового матеріалу не можна замінити його якість [5, с. 128].

Так, проаналізувавши окремі позиції науковців щодо основних вимог нормативно-правових актів, які регулюють всі сфери суспільства, можна зробити висновок, що головним критерієм дієвості та ефективності закону та підзаконних нормативно-правових актів являється їх якість.

Досить поширеною є думка, що якісна правова норма та закон повинні формуватися з урахуванням звичаєвого права, менталітету суспільства, оскільки ефективність правового регулювання залежить саме від цих факторів [10, с. 203].

Так, враховуючи вищезазначені позиції вчених, для глибшого дослідження питання якості нормативно-правових актів, вважаємо за необхідне окремо дослідити такі категорії, як «нормативно-правовий акт», «закон» та «якість».

Зокрема, певна група вчених розглядає нормативно-правовий акт як юридичний документ нормативного змісту, який прийнятий уповноваженим органом і в установленому порядку з метою регулювання суспільних відносин [5, с. 128].

У юридичній енциклопедії зазначено, що нормативно-правовий акт – це офіційний письмовий документ, який приймається уповноваженим органом держави і встановлює, змінює, припиняє чи конкретизує певну норму права [3, с.192].

Окремі вчені також зазначають, що нормативно-правовий акт – це офіційний акт-волевиявлення (рішення) уповноважений суб'єктів права, що встановлює (змінює, скасовує) правові норми з метою регулювання суспільних відносин; акт правотворчості, який містить юридичні норми. Нормативно-правовий акт становить рішення правотворчого органу, спрямоване на встановлення, зміну або скасування дії норм права [4, с. 312-313].

До нормативно-правових актів належать закони і підзаконні нормативно-правові акти (укази і розпорядження глави держави, постанови уряду, акти центральних органів виконавчої влади та ін.) [3, с.192].

Особливої уваги в даному випадку потребує закон, який є нормативно-правовим актом вищої юридичної сили, регулює найважливіші суспільні відносини, приймається органом законодавчої влади або шляхом референдуму та є основною категорією законодавчої системи. Саме тому його вивчення займає центральне місце в юридичній теорії та законодавчій техніці [2, с. 474].

Загалом, нормативно-правовий акт можна розглядати як письмовий документ, який має визначені реквізити та офіційний характер, приймається спеціальним державним органом (або на референдумі) за чітко регламентованою процедурою та регулює певну сферу суспільних відносин.

В енциклопедичних словниках зазначається, що якість є ступенем вартості, цінності, придатності чого-небудь для його використання за призначенням [1, с. 1647].

Важливою є також позиція вчених, які зазначають, що якість закону – це, передусім, сукупність його властивостей, що відрізняє його від інших явищ та виявляє його природу, закономірності розвитку і функціонування. В той же час, якість закону можна розглядати як категорію оцінки [11, с. 396].

Окрім того, якість закону необхідно розглядати також через його форму як зовнішній вираз нормативно-правового акта – письмовий документ і зміст – та як сукупність нормативно-правових приписів [10, с. 203].

Слід підкреслити, що для досягнення бажаного рівня якості нормативно-правових актів, вважаємо доцільним розробити певні стандарти (критерії) їх якості.

Окремі науковці дають власне визначення поняттю стандарту якості закону як науково обґрунтованому типовому зразку (ідеальна модель закону, на яку зобов'язаний орієнтуватися правотворчий орган), який є динамічним, комплексним, інтегральним показником якості закону та містить систему найбільш цінних і досконалих параметрів змісту і форми закону [11, с. 398].

А. Мельник пропонує власні критерії, за якими визначається якість закону. Так, науковець зазначає, що по-перше, властивості (показники) закону, характерні для національної правової системи суспільства; по-друге, критеріями якості закону є певні міжнародні стандарти, загальновизнані норми, принципи міжнародного права та положення міжнародних договорів; по-третє, важливим критерієм закону є практика його реалізації, цінність (користь) та максимальна ефективність [11, 398].

Окрім того, вважаємо за необхідне доповнити вказаний перелік таким критерієм, як позитивний вплив на суспільні відносини.

Доцільно також запропонувати власне бачення визначення поняття якості. Так, під якістю нормативно-правового акта варто розуміти його здатність відповідати визначеним критеріям (стандартам) та забезпечувати розвиток правової держави та громадянського суспільства.

Деякі вчені також акцентують увагу на можливі причини, що впливають на виникнення недоліків нормативно-правових актів. Зокрема, Н. Пархоменко вказує на тенденцію до надмірного й невинновданого зростання обсягів підзаконної правотворчості, що є наслідком низького професійного рівня суб'єктів законодавчого процесу, створенням умов штучного прискорення розроблення та прийняття окремих законодавчих актів, зниженням ролі науки або правової доктрини в правотворчому процесі, що є, на жаль, практикою роботи Верховної Ради України та у підсумку призводить до збільшення їх кількості – з одного боку, та суперечливості їх змісту – з іншого. Крім того, часто відбувається прийняття нових законів без узгодження з уже чинними або одночасне прийняття нормативно-правових актів, що мають юридичні колізії [13, с. 293-294].

Враховуюче сказане, вважаємо, що окрему увагу необхідно приділити також правотворчим помилкам, які головним чином впливають на якість нормативно-правових актів в Україні.

Так, правотворчі помилки допускаються, зокрема, в процесі правотворчої діяльності та являють собою правовий дефект, що допущений суб'єктом правотворчості у самій правотворчій діяльності та у її результатах – джерелах права [19, с. 38].

Слід погодитися з думкою вчених, які серед інших виділяють недоліки, що є причиною ігнорування загальновизнаних правовою спільнотою правил нормопроєктування, наприклад, необхідності планування розробки підзаконних нормативно-правових актів. Результатом цього є неузгодженість, неактуальність, безсистемність тощо правових документів. Окрім того, є й такі недоліки, які виникають унаслідок того, що практики не зважають на рекомендації науковців [9, с. 38-39].

Серед вітчизняних вчених панує думка, що юридична техніка стане панацеєю для якісного законодавства, адже вона спрямована на досконале формування нормативно-правового акта та його змісту, а також на його відповідність всім змістовним критеріям і формально-юридичним вимогам [10, с. 198-199].

Вказане доповнює також думка окремих науковців, які вважають, що невід'ємною частиною законотворення, яка значною мірою здатна забезпечити належну якість і ефективність усього законодавчого масиву, є законодавча технологія (рівень її розвитку) [17, с. 54].

Так, окремі вчені зазначають, що способом виявлення техніко-юридичних помилок є ревізія відповідного нормативно-правового матеріалу, тобто діяльність компетентних суб'єктів з перегляду нормативно-правових актів, що відповідають певній ознаці з метою виявлення недоліків та їх виправлення [16, с. 26-27].

Однак, на думку автора, правильним буде проводити такого роду ревізії ще на стадії нормопроєктування, що дозволить уникнути прийняття та введення в дію неякісних нормативно-правових актів. Вказане можливо реалізувати при обов'язковому залученні експерта чи групи експертів для проведення правової експертизи проєкту нормативно-правового акта як основного засобу контролю якості нормативно-правових актів.

Цю думку також частково підтверджують окремі науковці, які стверджують, що експертна оцінка повинна проводитись щодо первинної ідеї правотворчої ініціативи. Відсутність належної експертизи на етапі формування мети та концепції майбутнього закону, визначення кола осіб, на які він буде поширюватися, призводить до недоліків у плануванні законопроектної роботи та впливає на якість прийнятого акта [15, с. 49].

В. Косович акцентує увагу на тому, що для забезпечення та підтримання якості чинного законодавства та підзаконних нормативно-правових актів необхідно знаходити та виправляти недоліки нормативно-правових актів, що є результатом недотримання нормотворчої процедури [9, с. 38]. Тому важливою передумовою досконалості нормативно-правових актів України є їх державна реєстрація, яка супроводжується різними видами експертиз, насамперед правовою, а її непроведення стає причиною недоліків, які можна було б виявити у процесі оцінки проєкту [9, с. 40].

Підтвердження думки автора можна також знайти в позиції вчених, які вказують, що експертиза, що застосовується в процесі правотворчості, має низку специфічних рис, що відрізняють її від інших різновидів експертиз, так і від суміжних понять (рецензування, консультування, погодження тощо) [12, с. 36].

Варто погодитись з думкою В. Тернавської, яка зазначає, що правова експертиза сприяє підвищенню якості нормативно-правових актів, що приймаються, та дозволяє проводити всебічний аналіз фактичного стану законодавчої бази і прогнозування подальшого розвитку національної правової системи, де належним чином мають бути забезпечені і дотримані основоположні права і свободи людини і громадянина [18, с. 276].

Загалом вчені та практики часто відмічають недостатньо високий рівень підготовки законопроектів, а з прийняттям нових законів далеко не завжди одночасно вносяться необхідні зміни в чинне законодавство. Проведення експертизи законопроекту є важливим для законодавчого процесу, бо від її ефективного застосування залежить якість майбутнього закону [14, с. 167].

Це підтверджують і інші вчені, які зазначають, що метою здійснення цього виду аналізу (правової експертизи) є виявлення можливих позитивних і негативних наслідків його дії та забезпечення якості й обґрунтування проєкту закону [7, с. 99].

Висновки. Отже, з урахуванням вищезазначеного, можна зробити висновок, що на даний час в нашій державі особливої уваги потребує питання якості нормативно-правових актів, які приймаються.

Варто зауважити, що для підвищення якості законів та підзаконних нормативно-правових актів потрібно контролювати правотворчий процес саме на етапі нормопроєктування. Вказане можливо реалізувати лише за допомогою правової експертизи проєктів нормативно-правових актів, яка являється основним способом забезпечення прийняття тільки корисних, ефективних та доцільних нормативно-правових актів, які забезпечать якісні суспільні відносини.

Список використаних джерел

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпін: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
2. Юридична енциклопедія : в 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ : «Укр. енцикл.», 1998. Т. 2: Д-Й. 1999. 744 с.
3. Юридична енциклопедія : в 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ : «Укр. енцикл.», 1998. Т. 4: Н-П. 2002. 720 с.
4. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник. / Пер. з рос. Харків : Консум, 2006. 656 с.
5. Андрусів Л. М. Теоретико-правові засади системи нормативно-правових актів. Господарство, підприємництво і право. 2017. № 4. С. 128-131.
6. Бірченко Ю. І. Деякі критерії оцінки якості та ефективності нормативно-правових актів. Наукові записки. Юридичні науки. 2004. Том 26. С. 9-11.
7. Богачова О. В. Деякі аспекти інституту експертизи законопроєктів. Теорія і практика інтелектуальної власності. 2012. № 5. С. 98-103.
8. Дудар С. К. Критерії якості закону: проблема доктринального визначення в аспекті правової інтеграції України та ЄС. Часопис Київського університету права. 2015. № 1. С. 23-26.
9. Косович В. М. Технологічно-юридичні недоліки нормативно-правових актів України. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Право. 2014. № 1137. Вип. 18. С. 38-42.
10. Легін Л. М. Поняття та критерії якості закону: проблеми визначення. Проблеми законності. 2016. Вип. 132. С. 196-204.
11. Мельник А. А. Якість як принципова вимога дієвого закону. Альманах права. 2012. Вип. 3. С. 396-399.
12. Мінкова О. Г. Поняття і соціально-юридична природа експертизи нормативно-правових актів. Право і суспільство. 2015. Вип. 3 (5). С. 32-37.
13. Пархоменко Н. М. Законодавство України на сучасному етапі: кількісний та якісний аналіз. Публічне право. 2012. № 3 (7). С. 291-299.
14. Перерва Ю. М. Деякі питання експертизи законопроєктів в Україні. Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2008. № 42. С. 166-171.
15. Рибікова Г. В. Місце правової експертизи нормативно-правових актів в процесі правотворчості. Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. 2008. Вип. 1 (6). С. 48-52.
16. Риндюк В. І. Правотворчі помилки: поняття, види, способи їх попередження, виявлення та виправлення. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2012. № 8. С. 21-27.
17. Сурай І. Г., Караченцева Н. С. Чинники якості законодавчої діяльності в Україні. Державне управління та місцеве самоврядування. 2016. Вип. 1. С. 54-60.
18. Тернавська В. М. Місце і роль правового моніторингу та правової експертизи в системі засобів правової політики. Альманах права. 2019. Вип. 10. С. 274-279.
19. Янишина І. Правотворчі помилки: загальнотеоретичні аспекти. Вісник Львівського університету. Сер. Юридична. 2013. Вип. 58. С. 34-40.

References

1. *Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy (z dod. i dopov.) / Uklad. i holov. red. V. T. Busel. Kyiv; Irpin: VTF «Perun», 2005. 1728 s.*
2. *Iurydychna entsyklopediia : v 6 t. / Redkol.: Yu. S. Shemshuchenko (vidp. red.) ta in. Kyiv : «Ukr. entsykl.», 1998. T. 2: D-Y. 1999. 744 s.*
3. *Iurydychna entsyklopediia : v 6 t. / Redkol.: Yu. S. Shemshuchenko (vidp. red.) ta in. Kyiv : «Ukr. entsykl.», 1998. T. 4: N-P. 2002. 720 s.*
4. *Skakun O. F. Teoriia derzhavy i prava : Pidruchnyk. / Per. z ros. Kharkiv : Konsum, 2006. 656 s.*
5. *Andrusiv L. M. Teoretyko-pravovi zasady systemy normatyvno-pravovykh aktiv. Hospodarstvo, pidpriemnytstvo i pravo. 2017. № 4. S. 128-131.*
6. *Birchenko Yu. I. Deiaki kryterii otsinky yakosti ta efektyvnosti normatyvno-pravovykh aktiv. Naukovi zapysky. Yurydychni nauky. 2004. Tom 26. S. 9-11.*
7. *Bohachova O. V. Deiaki aspekty instytutu ekspertyzy zakonoproiektiv. Teoriia i praktyka intelektualnoi vlasnosti. 2012. № 5. S. 98-103.*

8. *Dudar C. K.* Kryterii yakosti zakonu: problema doktrynalnoho vyznachennia v aspekti pravovoi intehratsii Ukrainy ta YeS. Chasopys Kyivskoho universytetu prava. 2015. № 1. S. 23-26.
9. *Kosovych V. M.* Tekhnolohichno - yurydychni nedoliky normatyvno-pravovykh aktiv Ukrainy. Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriya : Pravo. 2014. № 1137. Vyp. 18. S. 38-42.
10. *Lehin L. M.* Poniattia ta kryterii yakosti zakonu: problem vyznachennia. Problemy zakonnosti. 2016. Vyp. 132. S. 196-204.
11. *Melnyk A. A.* Yakist yak pryntsypova vymoha diievoho zakonu. Almanakh prava. 2012. Vyp. 3. S. 396-399.
12. *Minkova O. H.* Poniattia i sotsialno-yurydychna pryroda ekspertyzy normatyvno-pravovykh aktiv. Pravo i suspilstvo. 2015. Vyp. 3 (5). S. 32-37.
13. *Parkhomenko N. M.* Zakonodavstvo Ukrainy na suchasnomu etapi: kilkisnyi ta yakisnyi analiz. Publichne pravo. 2012. № 3 (7). S. 291-299.
14. *Pererva Yu. M.* Deiaki pytannia ekspertyzy zakonoproiektiv v Ukraini. Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu vnutrishnikh sprav. 2008. № 42. S. 166-171.
15. *Rybikova H. V.* Mistse pravovoi ekspertyzy normatyvno – pravovykh aktiv v protsesi pravotvorchosti. Yurydychnyi visnyk. Povitriane i kosmichne pravo. 2008. Vyp. 1 (6). S. 48-52.
16. *Ryndiuk V. I.* Pravotvorchi pomylyky: poniattia, vydy, sposoby yikh poperedzhennia, vyavlennia ta vypravlennia. Biuletyn Ministerstva yustytisii Ukrainy. 2012. № 8. S. 21-27.
17. *Surai I. H., Karachentseva N. S.* Chynnyky yakosti zakonodavchoi diialnosti v Ukraini. Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannia. 2016. Vyp. 1. S. 54-60.
18. *Ternavska V. M.* Mistse i rol pravovoho monitoryngu ta pravovoi ekspertyzy v systemi zasobiv pravovoi polityky. Almanakh prava. 2019. Vyp. 10. S. 274-279.
19. *Ianyshyna I.* Pravotvorchi pomylyky: zahalnoteoretychni aspekty. Visnyk Lvivskoho universytetu. Ser. Yurydychna. 2013. Vyp. 58. S. 34-40.

Корнієнко В. С. Правова експертиза як засіб забезпечення якості нормативно-правових актів

У статті проведено загальнотеоретичне дослідження правової експертизи як засобу забезпечення якості нормативно-правових актів. На даний час такий важливий етап у правотворчому процесі, як правова експертиза, досліджується фрагментарно та потребує подальших наукових досліджень. Проаналізовано праці різних вчених, як вітчизняних, так і зарубіжних, які займалися даною тематикою.

Виокремлено позиції науковців щодо таких понять, як «якість», «нормативно-правовий акт», «закон» та «правова експертиза». Окремо надано власне бачення вказаних юридичних категорій.

Визначено, що нормативно-правовий акт можна розглядати як письмовий документ, який має визначені реквізити та офіційний характер, приймається спеціальним державним органом (або на референдумі) за чітко регламентованою процедурою та регулює певну сферу суспільних відносин.

Розкрито визначення поняття якості нормативно-правового акта, під яким варто розуміти його здатність відповідати визначеним критеріям (стандартам) та забезпечувати розвиток правової держави та громадянського суспільства.

Зазначено, що правова експертиза є основним способом забезпечення прийняття тільки корисних, ефективних та доцільних нормативно-правових актів, які забезпечать якісні суспільні відносини.

Обґрунтовано необхідність проведення правової експертизи нормативно-правових актів на стадії нормопроєктування.

Досліджено поняття «правотворчі помилки», а також наведено вичерпний перелік критеріїв оцінки якості та ефективності нормативно-правових актів.

Ключові слова: правова експертиза, нормативно-правовий акт, нормопроєктування, якість.

Kornienko V. S. Legal expertise as a way of providing the quality of the normative legal acts

The article describes a general theoretical research of the legal expertise as a tool of ensuring the quality of normative legal act. The period of dynamic development of social relations in Ukraine and implementation of European integration directions is accompanied by the formation of such democratic institutions as constitutional state and civil society. The main task of the state is ensuring human rights. Therefore, in order to avoid problems of socio-political and socio-economic character, which significantly inhibit these processes, it is necessary to pay special attention to the quality of normative legal act at the stage of rule-making. At the moment, such an important stage in the law-making process as legal expertise is studied in fragments and requires further research. The works of various scientists, both domestic and foreign, who dealt with this topic, in particular, L. Andrusiv, Y. Birchenko, O. Bogachova, S. Dudar, V. Kosovych, L. Legin, A. Melnyk, O. Minkova, N. Parkhomenko, Y. Pererva, G. Rybikova, V. Ryndiuk, I. Surai, N. Karachentseva, V. Ternavska, I. Yanyshyna and others.

The positions of scientists on such concepts as «quality», «normative legal act», «law» and «legal expertise» are singled out. The own vision of the specified legal categories is given separately.

The opinions of scientists about knowledge of the concept of «normative legal act» are given. It is determined that a normative legal act can be considered as a written document that has certain details and official character, is adopted by a special state agency (or by referendum) according to a clearly regulated procedure. This kind of official document also regulates a certain area of public relations.

Different views on understanding the quality of normative legal acts are revealed. It is noted that the concept of the quality of a normative legal act should be understood as its ability to meet certain criteria (standards) and ensure the development of the constitutional state and civil society.

It is concluded that now in our country the issue of quality of normative legal acts which are adopted needs special attention. Different views of scientists on this issue are analyzed. It is determined that legal expertise is the main way to ensure the adoption of really useful, effective and appropriate regulations that will ensure quality public relations.

The necessity of carrying out legal expertise of normative legal acts at the stage of normative-project activity. This is necessary to avoid the occurrence of gaps and legal conflicts in laws and semi-normative legal acts is substantiated.

There is a position that it is necessary to involve an expert or a group of experts to conduct a legal expertise of a project of normative legal act as the main means of quality control of normative legal acts.

The possible reasons influencing the occurrence of defects of regulations are investigated. The concept of «law-making errors» is studied. The exhaustive list of criteria of an estimation of quality and efficiency of normative legal acts considering positions of scientists is also resulted.

Keywords: legal expertise, normative legal act, norm-projecting, quality.

DOI: 10.33663/2524-017X-2020-11-22

УДК 340.1

*Тетяна Вікторівна Котенко,
доцент кафедри теорії права та держави
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
кандидат юридичних наук, доцент*

СТАНОВЛЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ У ВЧЕННЯХ ФІЛОСОФІВ СТАРОДАВНЬОЇ ГРЕЦІЇ ТА РИМУ

Постановка проблеми. Ідейно-теоретична спадщина Стародавньої Греції і Риму є першоосновою вивчення уявлень про справедливість, суспільну рівність та свободу людини. Саме філософи Античності започаткували концепцію «природного права», яка формувалась упродовж століть з прагнення людини усвідомити світ, визначити місце людини у суспільстві та в державах-полісах. В цей період формувались поняття рівності, свободи людини, особи і громадянина, встановлювались зв'язки держави і людини та держави і суспільства.

Саме в античних містах-полісах Стародавньої Греції, а згодом і Риму були сформовані поняття «рівність людей», «права людини», «політичні права людини», «політична свобода». Античні філософи виводили ідею права взагалі та ідею прав людини відповідно до вимог свого часу та умов суспільного розвитку.

З часом античне сприйняття суспільної рівності, справедливості, гідності, незалежності та свободи людини стало відправною точкою та орієнтиром європейської політичної культури.

Ступінь розробленості проблеми. Розвитку інституту прав людини присвятили роботи багато відомих зарубіжних та вітчизняних вчених, такі як Ю. Бисага, Г. Аляєв, С. Алексєєв, Я. Блоха, С. Головатий, Г. Демиденко, С. Жданов, І. Жаровська, Н. Козаченко, І. Литвиненко, В. Нерсисянц, М. Новицький, С. Рабінович, А. Колодій, М. Петровський, Г. Трофанчук та інші.

Незважаючи на чисельність досліджень, все ж цілісного та комплексного дослідження, яке повністю розкрило би поставлене завдання, ми не виявили.

Метою статті є дослідження становлення та розвитку прав і свобод людини під час аналізу основоположних ідей найвідоміших мислителів Стародавньої Греції та Риму.